

«Ezin dut bertsolari izan emakume feministaren kontzientziarik gabe»

...ta handiago bilakatuko zara etorkizunean, zure txikitasunean...

UXUE ALBERDI

Argazkiak: Dani Blanco

Zertan eragin du bertsolaritzak zure identitatearen eraikuntzan?

Bertsolaritzak neure burua Euskal Herrian kokatzeko modu ezin hobea eman dit: kultur-gintzan, herrigintzan... Horrezaz gain, bertsolaritzari esker izan nuen nire emakumetasunaren lehenengo kontzientzia inportanteena: gizonetzkoa ez izatearen ondorioez ohartu nintzen. Ordura arte maila inkontzientean banekien emakumea nintzela, eta bertsotan nire feminitatearen hainbat ezaugarri tapatu ohi nituen. Bertsolaritzak erakusten zidan bazegoela zerbait funtzionatzen ez zuena, bazegoela zerbait imitatzen ez nekiena, oso nabarmena zena, eta imitatuta ere berdin funtzionatzen ez zuena. Jendarteak, sistemak sinetsarazi zidan gizonetzkoen berdina nintzela: eskolan gizonetzkoekin ibili ginen, bertso-eskolan ere bai, lagunartean... eta bazirudien azken hogeitertean emakumeok aukera eta eskubide asko irabazi genituela eta gizonetzkoen aukera berdintasunean geundela, baina ez zen egia, horren azpian geruza asko zeuden, askoz ere sotilagoak zirenak, eta ez zen erraza gezur horiez ohartzea. Orduan oraindik egiteko nengoen, eta bertsolari jardunetik kanpo ez nituen sexuen arteko diferentziak garbi ikusten, baina oholtzan bai, baita oholtzatik jaitsi orduko jendarteko harremanetan ere. Askoz beranduago aurkitu nuen feminismoa, eta nire burua ezagutzeko abiapuntu handiena izan da eta, psikologiarekin batera, erreminta gehien eman dizkidan alorra.

Nola josi da hiruko hori (bertsolaria+emakumea+feminista) zure identitatean?

Kontzientzia hurrenkera horretan etorri zen: lehenengo bertsolari, gero emakume eta gero

feminista; baina, gaur egun, bertsolari atzean jarriko nuke: orain ezin dut bertsolari izan emakume feministaren kontzientziarik gabe. Kontzientzia horrek jarri nau orain bertsotarako nire lekuan. Lehen ez-gizona sentitzen nintzen, eta hortik zer eraiki behar nuen? Falta batetik abiatzen nintzen, besamotzaren beso motzetik. Baina une batean galdetu nion neure buruari: nolakoa zatekeen bertsolaritza gizonek garatu beharrean emakumeek garatu izan balute? Orduan dena aldatu zen. Galdera horrek izugarritzko arnasa eman zidan, ze ordura arte bazirudien bertsolaritzak zen bezalakoa izan behar zuela eta, ez, ez, bertsolaritza bertsolaritzan parte hartu nahi dugun pertsonok nahi dugun bezalakoa izango da. Ni lehengo moldean ez nintzen kabitzen, eta seguru asko nire inguruko beste asko ere ez. Ez ginen konturatu gure esku zegoela horri buelta ematea. Daukadan penarik handiena da ez jakin izana egoeraren analisi psikologiko eta feminista garaiz egiten, ze garaiz egin izan banu, nik eta beste askok noraezean jira-bueltaka igarotako urte asko aurreratuko genituzkeen.

Orain errautsetatik sortzen ari zarela esan liteke, Fenix txoria bezala. Desegin zenuenetik ari zara egiten. Zerk motibatu zaitu berrasmatzeko gogoia pizteraino?

Abiapuntua, batez ere, ikastaro batek eman zidan, Donostian izan zen: Emakumeak eta umorea arte eszenikoetan. Hainbat emakumezko sortzaileen eskutik, arte eszenikoen esparruan umorea egiteko zein bide zeuden aztertzea zen ikastaroaren helburua. Baina ondorioa bertsua zen esparru guztietan, ondorio tristea: emakumeek sortutako umo-

• P E R T S O N A I A •

Ainhoa Agirreazaldeg

Nortasun agiria

Ainhoa Agirreazaldeg Rekondo 1978ko maiatzaren 25ean jaio zen Elgetan. Bergara, Bilbo, Zarautz, Gasteiz, Tafalla eta Iruñea izan ditu bizileku eta, gaur egun, berriro Zarautzen bizi da. Euskal filologia, aleman filologia eta ingeles magisteritza ikasi zituen eta Eibarko Hizkuntza Eskolako irakaslea da lanbidez. Bertsolaria da. Neskatala zela gazte txapelketa gehienak irabazi zituen eta 16 urterako plazaz plaza zebilen bertsolari zailduenekin. Hamar bat urtean bertsogintzaren lehen lerrotik erretiratu eta ikerketa- eta barne-lanei emanda aritu ostean, errautsetatik berpizten ari den bertsolaria da Ainhoa Agirreazaldeg. Berpizterako, bertsolari identitateari emakume eta feminista identitateak gehitu dizkie, eta begirada berria jarri du mikrofonoaren aurrean.

rezko obrak oso gutxi dira, eta horietatik gehienak, eredu maskulinoak imitatu dituztenak. Sorkuntzarako gure buruak ezagutzeak duen garrantziaz jabetu nintzen, kolektibo gisa gure buruak, gure tabuak ezagutzea oinarritzkoa zela ikasi nuen. Azken batean, bertsolaritzan umorea da %60-70, eta umorea egiteko ondo katalogatuta izan behar da zertaz egingo den umorea, zeintzuk diren gure erreferentziak, gure tabuak, benetan inporta zaizkigun gauzak, ezkutatzen ditugunak... Baina emakumeok ez garenez plazan aritu, jendaurrean oso gutxi aritu garenez, gure tabuak zeintzuk ziren ez genekien, bizitzan ere oraindik ibilbidearen heren bat bakarrik eginak, eta ez genekien gure umorea zein zen! Analisi hori ikusi nuen erabaki nuen ezagutu nahi nituela zeintzuk ziren gure tabuak, gure buruari barre egiten ikasi nahi nuela, eta emakume entzuleari bere buruaz barre egiteko konplizitatezko soka bat luzatu nahi niola.

Virginia Imazek bereizten ditu grazia izatea eta komikotasuna. Grazia kulturala eta kanpotik definitua dela dio, eta komikotasuna barne prozesu baten ondorio. Oro har, zergatik iruditzen zaigu emakumeok grazia gutxiago dugula?

Bertsolari grazioso asko ezagutu izan ditugu, baina denak gizonezkoak. Grazia kulturala denez, imitazioz eta mimetismoz ikasten da, eta gu ez ginen graziosoaren rolean eroso sentitzen. Emakumeongandik ez zen grazia-rik espero, eta guk ere gehienetan ez genion gure buruari grazia egiteko bideak urratzea baimentzen, eta saiatu arren inguruko inork ulertu gabeko graziak izaten ziren sarritan. Denok ezagutzen ditugu jaiki orduko, ahoa ireki baino lehen jendea barrez jartzen duten bertsolari batzuk, baina denak dira gizonak. Zer imitatu asko falta zitzaigun, guk gure

burua ez genuen gizon graziosoekin identifikatuta sentitzen, eta emakume graziosorik ez genuen erreferente gisa. Gainera, umoreak lotura zuzena du estereotipoekin eta ertzeekin, eta emakumeok bete ditzakegun estereotipoak oso murrizak dira eta ertzik ez zaigu onartzen: emakumeak bere lekuan egon behar du, erdian, ez goxoegi ez zakarregi, ez beldurtiegi ez ausartegi... Ez geneukan umorea egiteko tarterik! Gerora ikasi dut garrantzitsua ez dela grazia, komikotasuna baizik. Beste kontzeptu bat da, askoz ere barruragokoa, eta norbere buruari barre egiten jakitean du oinarria.

Bertsolarien umorea hierarkikoa izan dela esango zenuke, goitik beherakoa?

Bertsotan binakako lanei temakoak deitu izan zaie eta temako edo enfrentaziozko lan horietan ere normalean umorea ez zen bilatzen pertsonaiak bere buruaz barre egin zezen, baizik eta parekoari barre egin ziezaion. Bertsotako ahalegina parekoari ematea izan da, kolpea jotzea. Gainera, bertsolarien artean onartzen zen ona zela pertsonaia batek besteari ematea ze, zenbat eta kolpe gogorragoa jaso, altxatzen jakiteak askoz balore handiagoa zuen. Baina besteari barre egitea, grazia egitea da, hori ez da komikoa izatea. Komikoa izateko zeure buruari egin behar diozu barre, eta jakina, pertsonaia batek egin diezaioke barre bere buruari, baina are komikoagoa da entzuleek pertsonaiaren barruan pertsona-bertsolaria ikusten badute bere buruari barrez.

“Sentsibilitatea lantzen eta hori bertsotara ekartzen denbora asko behar da”, irakurri genion Amets Arzallusi. Azken txapelketa nagusian ahalegin berezia antzeman dizugu alde horretatik. Zein izan da zure lanketa? Norantz egin nahi duzu bertsotan?

Orain dela hiru bat urte konturatu nintzen zein urruti zeuden pertsonaren burua eta sabela, eta bizitza bera, oro har, sabeletik gehiago eta burutik gutxiago bizitzen hasi nintzen. Barruak bertsotan ere hala egiteko eskatzen zidan, eta Gipuzkoako Txapelketan momentu batzuetan sentitu nuen nire buruarekin oso konektatuta ari nintzela bertsotan, aletxo batzuk baino ez ziren izan, baina niretzat esperientzia berria zen. Ez zen burutik, maila arrazionaletik bertsoak eraikitzea, baizik nire oso barrutik, eta bide horri heldu nion. Nire nortasunaren kontzientzia hartzen joan naizenetik eta munduan nire kokapena ulertzen hasi naizenetik gehiago saiatzen naiz. Ametsek esaten zuen bezala, bide luzea da. Beste arte esparru batzuetan autoreek beren buruari ibilbide tenporal luzeagoak markatzen dizkiete, obra batek idazle baten kasuan bizpahiru urte iraun ditzake, edo gehiago. Baina bertsoa inprobisazioan oinarritzen denez eta bertsolaria astero-astero dagoenez oholtza gainean, sarriegitan aukera gutxi hartzen dugu gure buruari epe luzeagora helburu batzuk markatzeko. Kokapen berri honetan, nire buruari helburuak jartzekotan epe ertain eta luzera jarri behar dizkiodala ikusi dut, pentsatu bizpahiru urte barru ze puntutan egon nahi nukeen bertsotan, eta harantz abiatu. Ikasi dut ezin dudala neure burua saio bakoitzaren bukaeran neurtu, ibilbide horren baitan egin behar dudala balorazioa: orain bi urte non nengoen? Orain non nago?

Aita asko eta ama gutxi izan ditugu bertsolaritzan?

Semeak aitari begira ikasten du, batez ere, gizon izaten, eta alabak, amari begira ikasten du, batez ere, emakume izaten. Eta guk, alde horretatik, ez dugu ez amonarik, ez amarik izan, eta ahizpak ere, gutxi. Horrek guztiak eragin egiten du, ez badaukazu zer imitaturik, zer kopiaturik, ez baitaukazu zer apurturik ere: ereduak puskatzeko ereduak behar ditugu lehenbizi. Zer imitatua baldin badau-

kazu, gutxienez, hari horretan funtzionatzen ikasten duzu, kode hori ikasten duzu, bertsolariaren eta entzulearen arteko komunikazio kodea, baina kode hori gizonen arteko komunikazio kodea zen... Puskatzeko ere hortxe zeukatzen. Guk ez geneukan gure arteko koderik publikoki funtzionatzen zuenik. *Emakumera batua* ez zen existitzen.

Zer da emakumera batua?

Hizkuntza batu guztiak erabat zureak izan gabe zure hizkuntza bera darabiltenekin hobeto komunikatzeko sortzen diren hizkuntza berriak direla esango nuke. Batua edo bateratua den hizkuntza berri bat. Beraz, emakumera batua izango litzateke emakume guztiok edo asko elkar ulertzeko kode bat, eta elkar ulertzeko ezinbestekoa da emakumeon ardatza nolabait kokatzea. Baina horretarako gure gaitegia ere ezagutu behar da. Zein dira emakumeon bizitzako etapak? Zein dira gure lorpenak eta gure dramak? Horiek ezagutu eta komunak direla publikoki adostu gabe ez dago emakumera baturik sortzerik. Esaterako, askotan kantatu da gizon ezkonduaz, eta *gizonkera batutik* txiste asko egin dira, publiko orokorrak erraz ulertzeko modukoak. Baina sortkuntzako zein inertzia jar ditzake martxan emakume ezkonduaren papera egin behar duenak? Hori falta zitzaigun, hori garatzeko, gure garaira egokitze gero. Emakume ezkondu desberdinen ahotik kantatzera iristeraino. Emakumera batua existituko balitz, neutrotzat eta unibertsaltzat daukagun gizonkera batua bezalaxe, bertsotarako helduleku garrantzitsua izango genukeen bere garaian. Baina orain ez dut uste lehentasuna emakumera batua sortzea denik, topikoetan oinarritzen diren lengoaiak ez zaizkit interesatzen. Barne-koherentziazko bertsokerarantz egin beharko dugu aurrerantzean emakume eta gizonen.

Bertso eskoletan nola landu daiteke aipatzen ari zaren guztia?

Mikeletegi pasealekua 53 • DONOSTIA
943308220 • www.arbelaitz.com

Arbelaitz Jatetxea

Clown ikastaroetan ikasten den aurreneko gauza pertsona bakoitzaren barruko clowna bilatzea da. Zein da zure clowna?, da aurreneko galdera. Nolakoa da? Zeri egiten dio barre? Ze ahulune ditu? Nola jokutzen du?... Egia da clown eskola gehienak helduentzakoak direla, baina kuriozkoa da, guk ez daukagu helduen bertso eskolarik kontzepzio hauetan. Gure helduen bertso eskoletan haurren bertso eskoletan egiten den antzeko zerbait egiten da, bertsolaria teknikarekin formatzen jarraitzen dugu, ez da izaeraren baitako formazio pertsonalik egiten. Inoiz ez dugu galdetzen “zein da zure barruko bertsolaria?”, eta artista izateko eta, are gehiago, komiko izateko norbere burua ondo ezagutu beharra dago eta, clownek esate baterako, zenbat eta desberdinago izan besteengandik, orduan eta zuku gehiago ateratzen diote beren komikotasunari. Batzuentzat ahuldadea izan daitekeena, esaterako, gizonezko txiki bat... indargune bihurtzen dute. Zenbat eta ahulune gehiago bilatu, orduan eta aberatsagoa da clowna. Ahuldade horiei egiten baitiezu barre. Nik uste horretatik zer ikasia badaukagula: interesgarria izango litzateke pertsona diferenteek beren ahuldadeak landu eta horiei indarra eta zukua ateratzea oholztan. Eta seguru nago publikoa ere askoz identifikatuago sentituko litzatekeela. Nik uste inertiak eta kanpotik ezarri dizkiguten identitateak deseraiki behar ditugula.

Bertsolaritzaren inertiak aipatu izan dituzu maiz. Zein inertzia azpimarratuko zenituzke?

Alde batetik, arrazoiketa potoloaren inertzia egon da. Beste inertzia bat umore burlatia izan daiteke, bestearen kontura edo besteari barre egitea. Eta hirugarren inertzia garrantzitsua bertsotarako burua bakarrik erabiltzea izan da. Bazirudien bertsoa ingenio kontua bakarrik zela, burutik bakarrik landu beharreko zerbait, eta seguru asko emakume gehienok ez gara hiru inertzia horietan heziak eta trebatuak izan. Orain arte landu dugun bertsokera *bukaerako arrazoian* dago oinarritua. Arrazoian, hitzak berak esaten du. Sistema horretan arrazoia izatea da inportantea. Bertso eskoletako bertsoa irakasteko teknika aztertuko bagenu makina baten funtzionamenduari buruz ari garela dirudi:

OFF THE RECORD

Proporzioan

Proporzioan distantzia bera omen dugu denok burutik bihotzera; bihotzetik sabelera. Proporzioan ez omen ditugu denok berdin erabiltzen burua, sabela eta bihotza. Ingelesekin bihotzez ikasten dituztenak (*by heart*), buruz ikasten ditugu guk. Nondik ateratzen ditugu hitzak? Nondik, ahotsa? Ezpainetarako bidea burutik, bihotzetik ala sabeletik hasten dugu? Zein noranzkotan? Bidea zuzena, sigi-sagakoa ala kiribila da? Behetik gorako bidea proposatzen du Ainhoa Agirreazaldegik, goragale kreatiboa: tripako minak bihotzerrea eta bihotzerreak buruhaustek sendatuko dizkigulakoan. Oreakuagoak izango ginatekeelakoan, proporzioan.

bukaera pentsatu, oinak bilatu... Bertso bat=arrazoi bat esaten ziguten. Ez zen bertso bat=sentimendu bat, ez zen bertso bat=begirada bat... Bertso bat=arrazoi bat zen, batez ere, oholza gaineko bertsolaritza gartu zenean. Guri hala erakutsi ziguten: Egañaren bertsokera, bertsoaldian hiru arrazoi botatzea zela. Makina baten funtzionamenduari traza hartzen nion nik bertsoan egiteko modu horri, eta kolore gutxi ikusten nion.

Jakintsuak ilargia seinalatzean, inozoak hatzari begiratzen dio. Maialen Lujanbioren buruan dago orain Euskal Herriko txapela. Txapela hatza bada, zer da seinalatzen duena?

Bide bat. Egindako ibilbidea garbier antzematen zaion bertsolaria dela esango nuke, gartzetxotako Maialenen bertsokeratik oraingo Maialenen bertsokerara dagoen bidea bihurria eta pauso askokoa dela iruditzen zait. Niretzat oso gauza funtsezkoa egin du, gizarte honetan erakusten ez diguten gauza bat: bere buruari sinetsaraztea ordura arte zegoena ez zela derri-gero gerora egon behar duena. Bertsolaritzaren tradizioetik hainbat gauza ikasi dituela uste dut, baina bere buruari baimena eman dio ikasitako zenbait gauza ateratzeko, bere barrua husteko, eta berriz betetzeko beretzat nahi zituen ezaugarriekin. Horretarako lan handia, sotila eta konstantea egin behar da, eta ez ditu emaitzak gaurtik biharrera ematen, hori ez da bertso eskolara joan eta hiru hilabeteetan ikasten. Askoz ere integralagoa

da prozesua, bide luzea da, eta ez dakizu zein emaitza konkretu emango dituen, baina emaitzak azkenerako ikusi egiten dira bertsokeran, islatu egiten dira. Ez da zerbait konkretua, nortasuna da, norberaren digestioa, mundua ulertzeko modua, sabeletik pasatutakoa, norbere goxotasunetik, norbere amorrueetatik... Azkenerako, bertso bateko hitz-aukeraketan agertuko dena, baita hitzak lotzeko moduan ere. Nik Maialeni, kantatzen duenean, digestio hori sumatzen diot, eta garrantzitsuena da hustu egin duela, eta denbora bat eman diola bere buruari husteko eta betetzeko. ■

aria.com Bertsolaritzaz, feminismoaz eta beste hainbat kontuz luze aritu da Agirreazaldegia. Gure webgunean duzu irakurgai bertsio luzea.